

Aigai ve Çevresindeki Antik Yol Sistemi

Yusuf Sezgin*

Öz

Aigai'daki arkeolojik çalışmaların önemli bir bölümü kentin yol ağı üzerine gerçekleştirilmektedir. Çalışmalar sonucunda Aigai'nin Antik Çağ'da güçlü bir ulaşım sisteminin parçası olduğu, özellikle Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi'nde deniz ile iç kesimler ve kuzey ile güney arasında önemli bir kavşakta bulunduğu saptanmıştır. Kentin içindeki yol ağı üstüne yürütülen çalışmalar özellikle kentin gelişimini anlamak açısından önemli sonuçlar sunmaktadır. Aigai Arkaik ve Klasik Dönemler boyunca mütevazı bir kent olarak varlığını sürdürmüştür. Hellenistik Dönem'de ise yeniden imar edilmiş ve en parlak dönemini yaşamaya başlamış, kentin kapladığı alan neredeyse dört katına çıkmıştır. Kent, MS 3. yüzyılın ikinci yarısına kadar yoğun olarak yerleşim görmüş ve MS 3. yüzyılın üçüncü çeyreğinde gerçekleşen Got Akınları sırasında neredeyse tamamen terkedilmiştir. Kentteki son dönem yerleşimi, geç 12. yüzyıl ve erken 13. yüzyılda, Bizanslılar tarafından kurulmuştur. Yol ağındaki çalışmalar aynı zamanda Aigai'nin su altyapısına yönelik veriler de sunmaktadır. 2020 yılında yürütülen arkeolojik kazı çalışmaları sonucunda, Athena Caddesi olarak adlandırılan yolun bir bölümü açığa çıkarılmıştır. Alanda gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda kentin MS 5-6. yüzyıllarına ait bulgulara da erişmek mümkün olmuştur. Antik yolların açığa çıkarılması sayesinde arkeolojik bilgiye ulaşılmasını yanında ziyaretçilerin antik kenti çok daha iyi algılayabilmesi ve daha rahat gezmesi de sağlanmaktadır. Böylece arkeolojik bilginin halka ulaşması için de önemli bir kazanım elde edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Aigai, Aiolis, antik yol sistemi, antik kent planlama, yerleşim arkeolojisi, mimarlık tarihi.

Ancient Road Network Within and Around Aigai

Abstract

An important part of the archaeological works and studies in Aigai are conducted on the city's road network. As a result, it was determined that Aigai was a part of a strong transportation system in Antiquity, and especially during the Hellenistic and Roman Periods it was located at an important intersection between the sea and the inland and between north and south. Excavations on the road network within the city offer important results, especially in terms of understanding the development of the city. Aigai was a modest city throughout the Archaic and Classical periods. In the Hellenistic Period, city was improved and started to experience its glorious period. The area covered by the city almost quadrupled. The city was densely inhabited until the first half of the 3rd century AD and was

* Doç. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Manisa/TÜRKİYE, yusufsezgin.aigai@gmail.com ORCID: 0000-0002-0397-6936

almost completely abandoned during the Goth Raids in the third quarter of the 3rd century AD. The last settlement activity was in the late 12th and early 13th centuries. Studies in the road network also provide data on Aigai's water infrastructure. In 2020, a road called Athena Street was unearthed. As a result of the excavations carried out in this area, it has also been possible to access findings from the 5th-6th centuries AD. Thanks to the unearthing of ancient roads, the visitors can comprehend the ancient city much better and travel more comfortably. Thus, an important gain is obtained for archaeological information to reach the public.

Keywords: Aigai, Aeolis, ancient road network, ancient city planning, settlement archaeology, architectural history.

Giriş

Aigai'da son dönem kazı çalışmaları 2004 yılında başlamıştır. Bu tarihten itibaren kentte yapılan arkeolojik çalışmaların önemli bir bölümü yollar ve yol sistemi üzerine gerçekleştirilmiştir. Türk Tarih Kurumunun 2020 yılında sağladığı destek ile bu alandaki çalışmalar devam ettirilmiştir.¹ Yol sistemi üzerine yapılan çalışmalar sonucunda kent planlamasının daha iyi anlaşılmasının yanı sıra antik kent turistik açıdan daha rahat ziyaret edilebilir bir duruma gelmiştir.

Aigai Arkaik ve Klasik Dönemler boyunca mütevazı bir kent olarak varlığını sürdürmüştür. Hellenistik Dönem ile en parlak dönemini yaşamış ve kent yeniden imar edilmiştir. Roma Dönemi'nde varlığını hayvancılık üzerine kurulu bir ekonomi ile sürdüren kent, MS 3. yüzyılın ikinci yarısına kadar yoğun olarak yerleşim görmüştür. MS 3. yüzyılın üçüncü çeyreğinde gerçekleşen Got Akınları sırasında Aigai terkedilmiştir². Bununla birlikte Geç Roma Dönemi'ne tarihlenen oldukça az sayıda seramik parçası ve az sayıdaki sikke, MS 5-6. yüzyıllarda kentte ufak bir nüfusun bulunduğunu göstermektedir. Kentteki son dönem yerleşimi ise geç 12. yüzyıl ve erken 13. yüzyılda, Bizanslılar tarafından kurulmuştur³.

Aigai, yaklaşık olarak bin yıl boyunca kesintisiz yerleşime sahne olmuştur⁴ (Res. 1, No. 1, 4, 5, 6). Yeni yapıların temellerinin anakayaya oturtulması için erken yapı ve tabakaların tahrip edilmesi sebebiyle Arkaik Dönem kentine ait günümüze ulaşan bulgular sınırlıdır. Ancak arazinin tepe noktasında kurulan Arkaik yerleşimin, daha sonraki dönemlerde genişleyerek Arkaik sur hattını aştığı ve tepenin eteklerine yayıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum erken sur duvarlarının sonraki dönemlerde teras duvarlarına çevrilmesine neden olmuştur. Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi'nde kentte yoğun bir imar faaliyeti görülmektedir⁵. Bu imar faaliyeti kamu yapıları, dini yapılar, su sistemleri ve özellikle yollarda kendisini göstermektedir. Etrafi sarp yamaçlarla çevrelenen bir tepenin üzerinde düzenli bir kent planlaması oluşturmak konusunda zorluklar yaşanmıştır. Bununla birlikte kentin yeniden imar edildiği Hellenistik Dönem'de yapılan teraslamalar ve oluşturulan yol ağı ile daha ideal bir kent planına ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu yeni yapılanma döneminde yol ve su sistemlerine özel bir önem verilmiştir. Roma Dönemi'nde de bu sistemler geliştirilip, kentin en çok önemsenen imar unsurlarından olmuştur.

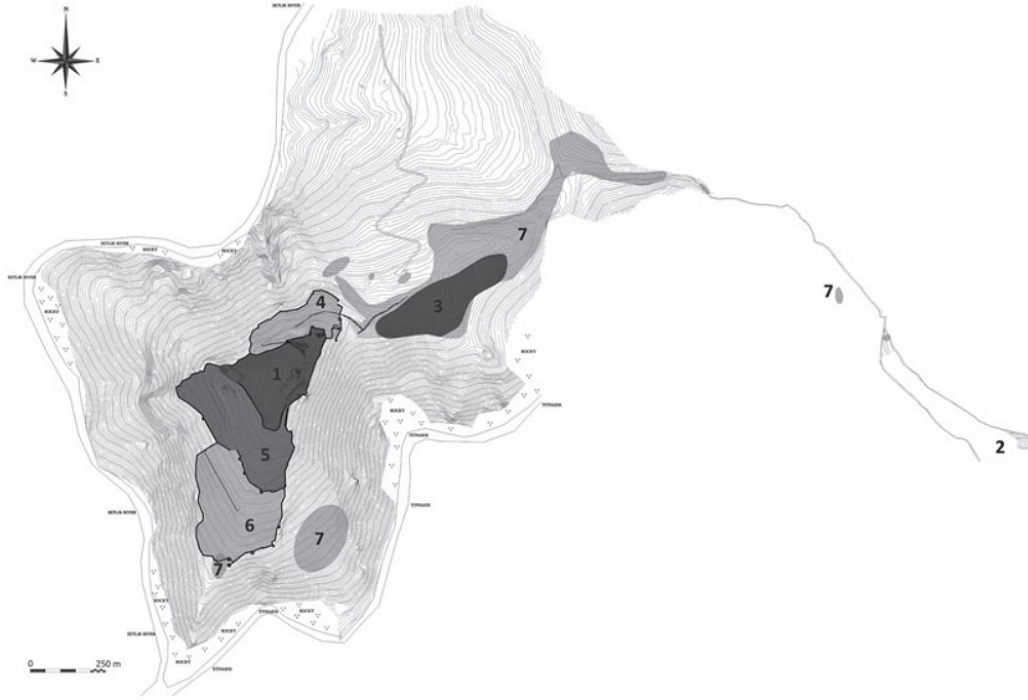
1 Türk Tarih Kurumuna 2020 yılı kazı çalışmalarına sağladığı destek için teşekkür ederiz.

2 Doğer 2021, 49-52.

3 Doğer-Sezgin 2019, 136-140; Doğer 2021.

4 Akropoliste gerçekleştirilen sondaj kazısı detayları için bkz. Doğer-Sezgin-Gürbüz 2010, 351-352.

5 Clerc 1889, 66.

Resim 1: Aigai yerleşim alanı sınırları⁶

Kent Çevresindeki Yol Sistemi

2015 yılında başlayan uluslararası NekroPergEol Projesi kapsamında kentin yakın çevresindeki antik yolların önemli bir bölümü tespit edilmiştir. Aigai'in kontrol ettiği geniş Yunt Dağı Bölgesinde de Aigai ile bağlantılı yollara ait parçalar görülebilmektedir. Bu bağlamda Aigai'in Antik Çağ'da güçlü bir yol ağına sahip olduğu, özellikle Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi'nde önemli bir kavşakta bulunduğu saptanmıştır. Kent çevresindeki yol sistemi, Aigai'in deniz ile iç kesimler ve kuzey ile güney arasında bir bağlantı noktası olduğunu göstermiştir.

Aigai, Herodotos'un bahsettiği on iki Aiol kentinden biridir ve Yunt Dağı (antik Aspordenon) üzerindeki bir tepede kurulmuştur. Kenti çevreleyen Pythikos/Titnaios (Kocaçay) ve Setlik akarsuları, kente stratejik bir önem katmış ve bir yarımada gibi savunulmasını kolaylaştırmıştır. Antik kenti kuran Aiollerin Anadolu kıyılarına MÖ 11. yüzyılın ikinci yarısında⁷ göç ettiği aktarılsa da kentte yapılan kazı çalışmaları, kentin kuruluşunun MÖ 8. yüzyılın son çeyreğinden önceye gitmediğini göstermektedir⁸. Aiol göç hareketi, deniz yolu ve/veya kuzeyden kara yoluyla kıyı şeridini takip ederek gerçekleşmiş olmalıdır. Öncelikle kıyılardaki kentler kurulmuş, ilerleyen dönemlerde ise kıyıdağı kentlerin artan nüfusuna ev sahipliği yapabilecek ve onları iç bölgelerden gelecek tehditlere karşı koruyabilecek iç kesimdeki kentler kurulmuş olmalı-

6 Sezgin-Eroğlu 2020, 247, fig.1.

7 Bérard 1959, 1-28; Edwards-Hammond-Sollberger 2006; Doğer 1998, 15-18; Doğer-Sezgin 2019, 136.

8 Doğer-Sezgin 2019, 136-137.

dır. Aigai'da bu düşünce ile doğudan gelebilecek tehditlere karşı bir gözcü kent olarak, Yunt Dağı'nın önemli bir vadisi üzerinde, geçiş noktasında kurulmuştur.

Arkaik ve Klasik Dönemler boyunca Aigai en yoğun ilişkiyi, Aiolis Bölgesi'nin başkenti sayılan Kyme ile kurmuş olmalıdır. Aigai'a batıda en yakın kentler; Ege Denizi kıyısındaki Kyme, Myrina ve Gryneion'dur. Kıyıda gelerek kente güneyden ulaşan antik yol, Kyme ve Myrina ile kurulan bağlantının göstergesidir ve Arkaik Dönem'den itibaren yoğun olarak kullanılmış olmalıdır. Bu kentler ile kurulan yakın ilişki Aigai'daki arkeolojik bulgularla kanıtlanmaktadır. Arkaik Dönem'e tarihlenen seramikler içinde yer alan Lydia üretimi örnekler ise Aigai'nın Lydia ile olan doğrudan ilişkisinin kanıtıdır. Bu açıdan kentin doğusundan gelen ve Manisa Ovası ile bağlantısını sağlayan yol ağının da Arkaik Dönem'den itibaren aktif olduğu söylenebilir. Kente kuzeyden ulaşan bir diğer yol, Gryneion-Magnesia yolunun bir koludur. Kuzeydoğu Nekropolis (Res. 1, No. 3, 7) içinden geçen yol; kuzey, doğu ve batıdaki komşu kentlere ulaşımı sağlıyordu ve muhtemelen en erken dönemden itibaren kullanılmaktaydı⁹. Kuzeydoğu Nekropolis içinde yer alan ve kentin kuruluş dönemi ile ilişkili olan Tümülüs 001 (MÖ yaklaşık 700c) bu yolun doğusuna hem yoldan hem kent merkezinden görülecek bir sırta konumlandırılmıştır¹⁰. Yol, Kuzeydoğu Nekropolis'ten kente ulaşırken ikiye ayrılarak devam eder. Doğudaki kol, doğu yamaca tırmanarak Aşağı Agora terasının altından devam eder ve bir kapı aracılığıyla surlardan içeri girerek kente ulaşır. Diğer kol ise batıya doğru ilerleyerek kuzey yamaçtan kent merkezine tırmanır. Her iki yol güzergâhı da Arkaik Dönem'den itibaren var olmalıdır¹¹.

Kent İçindeki Yol Sistemi ve Kent Planlaması

Arkaik yerleşim sur duvarları ile çevrelenen, üçgen şekilli bir alandır (Res. 1, No. 1). Yaklaşık 6 hektar alanı kaplayan¹² arkaik yerleşim yaklaşık 600-800 kişilik bir nüfusu barındırıyor olmalıydı¹³. Arkaik sur duvarları üzerinde, sonraki yüzyıllarda tadilat ve yeniden inşa geçirmiş olan kapı açıklıkları bulunmaktadır¹⁴. Kente Kuzeydoğu Nekropolis'ten gelen antik yolun bağlı olduğu iki kapı tespit edilmiştir. Bu kapılar Demirkapı ve Agora Caddesi Kapısı'dır. Bunlardan kuzeyde yer alan Demirkapı (Res. 2, No. 9; Res. 3), Arkaik Dönem'e aittir ve işlevini MS 2. yüzyılda inşa edilen Kuzey Hamam ile kaybetmiş olmalıdır¹⁵. Demirkapı'nın yaklaşık 90 m güneybatısında yer alan Agora Caddesi Kapısı, kentin en önemli giriş noktalarındandır (Res. 2, No. 7; Res. 4). Antik yol, bu kapıdan kente girdikten sonra Ada 1 olarak adlandırılan mahalleyi geçerek kentin merkezine ilerlemektedir. Ada 1 Mahallesi, Roma Dönemi'ne ait bir yapı kompleksi olarak dikkati çekmektedir (Res. 2, No. 8; Res. 5). Alanda anakaya çukurlarından gelen seramikler, temel seviyesinde korunmuş duvar kalıntıları ve demirci atölyesine ait kalıntılar¹⁶ bu bölgenin Arkaik Dönem'den itibaren kullanıldığı kanıtlanmaktadır.

9 Doğer-Sezgin 2019, 152.

10 Doğer-Sezgin 2019, 153.

11 Doğer-Sezgin 2021, 104-105.

12 Sezgin-Eroğlu 2021, 98.

13 Hansen 2006, 74; Sezgin-Eroğlu 2020, 247.

14 Doğer vd. 2008, 212.

15 Doğer vd. 2008, 209; Doğer-Sezgin 2019, 155-156.

16 Doğer vd. 2019, 24-31.

Agora Caddesi Kapısı'ndan giren yol güneydoğu yönde yaklaşık 60 m devam etmekte ve bir kavşak noktasına ulaşmaktadır. Büyük bir kamu sarnıcına ev sahipliği yapan bu kavşakta yol üç ayrı yöne doğru devam etmektedir. Kuzeydoğuya giden kol Demirkapı'ya, batıya giden kol Athena Kutsal Alanı'na, güneydoğuya devam eden kol ise kent merkezine (Bouleuterion, Agora) devam etmektedir (Res. 6). Oldukça geniş bir düzlükten oluşan kent merkezinde Bouleuterion (Res. 2, No. 12) ve onunla ilişkili yapılar ile Yukarı Agora (Devlet Agorası) yer almaktadır (Res. 2, No. 14). Aşağı Agora (Ticari Agora) olarak adlandırılan küçük meydan (Res. 2, No. 16), Yukarı Agora'nın hemen altındaki terastır. Aşağı Agora'da yapılan kazılarda Arkaik Dönem'e tarihlenen buluntular ele geçmiştir¹⁷. Bu açıdan kent merkezinin Arkaik Dönem'den itibaren Agora ve çevresi olduğu ve alanın her dönemde yoğun olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yukarı Agora ile Aşağı Agora arasında üç katlı Hellenistik Agora Binası bulunur (Res. 2, No. 15; Res. 7). Bu bina Aigai'daki en iyi korunmuş yapılardan birisidir. Ancak iki buçuk kat yüksekliğinde korunmuş olan yapı günümüzde yıkılma tehlikesi altındadır. 2020 yılı çalışmaları kapsamında bu yapının rölövesi çizilmiş ve hem bilimsel olarak kayıt altına alınması sağlanmış hem de konservasyon ve restorasyon çalışmaları için önemli bir aşama tamamlanmıştır (Res. 8).

Resim 2: Aigai kent planı ve ziyaretçi rotası

17 Doğer vd. 2008, 218; Sezgin-Eroğlu 2020, 248.

Resim 3: Demirkapı (kent kapısı)

Resim 4: Agora Caddesi Kapısı (kent kapısı)

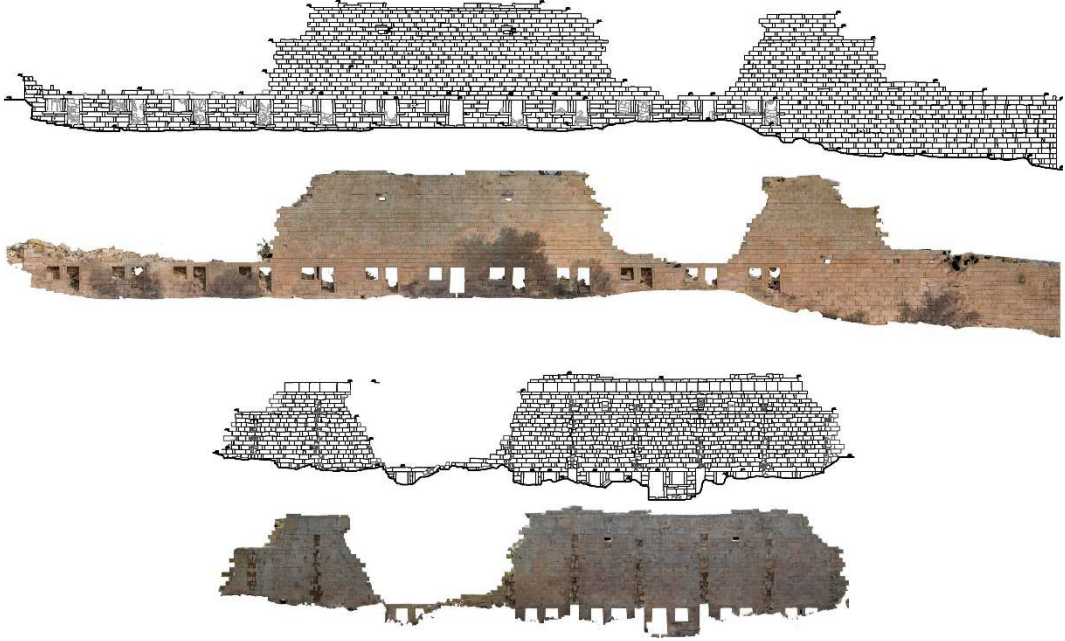
Resim 5: Ada 1 Mahallesi

Resim 6: Kent merkezindeki Bouleuterion ve Yukarı Agora (Devlet Agorası)

Resim 7: Agora Binası ve Aşağı Agora (Ticari Agora)

Resim 8: Agora Binası rölövesi

Antik yolun Kuzeydoğu Nekropolis'teki kavşaktan ayrılarak doğu yamaçtan kent merkezine tırmanan kolu, Agora Binası'nın yer aldığı terasın altından devam edip kente girmektedir. Bu antik yolun surları aşip kente girdiği nokta 2020 yılı çalışmaları sırasında tespit edilmiştir. Bu

alandaki yer alan bir sur kapısı enkazı kentin erken dönemlerinden itibaren var olmalıydı. Kent surları içerisinde kalan yolun da günümüzde kullanılan ziyaretçi patikasına ve sur ile teras yapılarına paralel bir şekilde devam ettiği düşünülmelidir. Yukarı Agora'nın güneyinde yer alan bir teras duvarı, Arkaik Dönem'e tarihlenen Lesbos tipinde polygonal örgüye sahiptir (Res. 9). Arkaik Dönem'in savunma duvarlarından birisi olmalıdır. Fakat daha geç bir dönemde, işlev değiştirilerek teras duvarı olarak kullanılmıştır¹⁸.

Resim 9: Arkaik sur duvarına ait bir bölüm

Kentin batı ve güney yamaçlarında antik yollara ilişkin veriler kısıtlıdır. Akropolisin batısındaki alanın erken dönemlerde sur dışı yerleşim alanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Geç Klasik ve Erken Hellenistik Dönemlere tarihlenen Demeter-Kore Tapınağı batı yamacın kuzey ucunda yer almaktadır (Res. 2, No. 23; Res. 10). Gene akropolisin batısındaki teras üzerinde yer alan Gymnasion ve Tiyatro gibi anıtsal kamu yapıları Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi'ne aittir. Tiyatro'nun hemen üzerinde, Athena Kutsal Alanı bulunmaktadır¹⁹ (Res. 2, No. 22; Res. 11). L planlı ve çift katlı bir stoa ile çevrili olan kutsal alan, içerisinde peripteros planlı bir tapınak ve C planlı bir sunak barındırmaktadır. Kuzey ve doğuda iki anıtsal girişi bulunan stoa'nın hemen dışında, doğusunda, Zeus'a ait bir sunak barındırdığı düşünülen diğer bir kutsal alan daha bulunmaktadır. Söz konusu iki kutsal alanın bulunduğu bu arazi Arkaik Dönem'den itibaren kullanılmaktaydı. Athena Tapınağı'nda yürütülen kazı çalışmalarında ele geçen Arkaik Dönem buluntuları bu savı desteklemektedir²⁰.

¹⁸ Sezgin-Eroğlu 2020, 248-249.

¹⁹ Doğer-Sezgin 2019, 154-155.

²⁰ Sezgin vd. 2019, 466-470.

Aigai'da Klasik Dönem'e ait veriler oldukça azdır. Bu döneme ait en önemli buluntu Kuzeydoğu Nekropolis'ten gelmektedir. 2015 yılında kazılan ve MÖ geç 8. yüzyıl ile erken 7. yüzyıla tarihlenen Tümülüs 001'in üzerinde, onu kısmen tahrip eden bir kireç taşı lahit bulunmuştur. Lahitte bulunan Attika üretimi siyah figür tekniğinde boyanmış iki lekythos ve bir kylixs MÖ 490 civarına aittir. Lahit içerisinde ele geçen iki adet Pers tipi bronz ok ucu -ve seramik buluntuların tarihi- lahitteki kişinin İonia Ayaklanması sırasında ölmüş olabileceğini düşündürmektedir. Aigai'nin bulunduğu Yunt Dağı üzerinde, kent yakınlarında lahdin malzemesini oluşturan kireç taşı yatakları bilinmemektedir. Kentte aynı ham maddeyle üretilmiş başka bir lahit tespit edilmemiştir. Ham madde ve buluntular, lahdin önemli bir kentliye ait olduğunu göstermektedir²¹. Antik yolun hemen doğusundaki Tümülüs 001'in yakınında, yolun batısında, yola bitişik olarak inşa edilmiş bir mezar anıtı Hellenistik Dönem'e ait olmalıdır. Bu anıt, 2015 yılında antik yolda sürdürülen kazılar sırasında tespit edilmiştir. Yapının kazısında ele geçen bir yazıt sayesinde anıtın kent en önemli ailesinin atalarından birine ait olduğunun anlaşılması ve Diaphenes Mezar Anıtı olarak adlandırılması mümkün olmuştur²².

Resim 10: Demeter-Kore Tapınağı

21 Tümülüs 001 ve üzerindeki lahitte ilgili çalışmalar 2015 yılında başlayan Uluslararası NekroPergEol projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında tamamlanan projeden elde edilen veriler 2022 yılında yayımlanmak üzere basıma hazırlanmaktadır.

22 Diaphenes Mezar Anıtı'nın kazısı 2015 yılında NekroPergEol projesi kapsamında gerçekleştirilmiştir. Yapının restitüsyonuna yönelik ön çalışmalar, 2020 yılında Türk Tarih Kurumunun desteği ile yapılmıştır. Bu mezar anıtının 2022 yılında yayımlanması planlanmaktadır.

Resim 11: Athena Kutsal Alanı

Hellenistik Dönem’de kentin özellikle güney ve batı yamaçlarında inşa edilen sur ve teras duvarları sayesinde kent ciddi oranda büyütülmüştür. Hellenistik Dönem’de, MÖ 2. yüzyılın ikinci yarısında kentin kapladığı alan yaklaşık 23 hektara ulaşmıştır ve buna göre de yaklaşık 2300-3000 kişi arasında bir nüfusa sahip olmalıdır²³. Büyüyen kentteki genişleyen teraslar ve yeni yerleşim alanlarına ulaşım Arkaik ve Klasik dönemlerden kalan yollar ile sağlanmıştır. Ayrıca yeni yollar, patikalar ve merdivenler de eklenmiş olmalıdır. Yolların teraslara paralel şekilde yapıldığı söylenebilir. Bu yolların bir bölümünün Roma Dönemi’nde güçlendirildiği ve bir kısmının da yeni inşa edildiği, yapım teknikleri ve üst üste olan konumları sayesinde anlaşılabilir.

Kentin kuzeyinde Arkaik Dönem’den beri kullanılan Demirkapı’nın, Roma Dönemi’nde iptal edilmesinden²⁴ sonra kentin kuzeydeki tek girişi Agora Caddesi Kapısı olmuştur (Res. 4). Agora Caddesi Kapısı son halini Roma Dönemi’nde almıştır ve Arkaik surun ayakta kalan duvarlarını dayanak olarak kullanmıştır. Fakat Roma Dönemi’nden önce de kapının tadilat geçirdiği anlaşılmaktadır. Kapının iç kısmında yer alan II. Eumenes Dönemi’nin tipik duvar işçiliği ve kemer taşlarının analogik değerlendirmeleri, kapının MÖ 2. yüzyılın ortalarında da tamirat geçirdiğini gösterir²⁵. Agora Caddesi Kapısı, bu dönemde kentte gerçekleştirilen yoğun imar faaliyetinin parçası olarak değerlendirilmelidir.

²³ Hansen 2006, 74; Sezgin-Eroğlu 2020, 247.

²⁴ Doğer vd. 2008, 209; Doğer-Sezgin 2019, 155-156.

²⁵ Eroğlu 2019, 36-37.

Kent merkezinde yer alan nerdeyse tüm anıtsal yapılar MÖ 2. yüzyılda inşa edilmiş ya da yenilenmiştir. Bu kapsamda kent merkezine ulaşan Agora Caddesi'nin batısında "Yeni Bouleuterion" inşa edilmiştir. Bouleuterion kazıları kentte daha erken tarihli bir Bouleuterion olduğunu göstermiştir. MÖ 2. yüzyıldaki inşa faaliyetleri sırasında bu erken yapının yerine daha büyük boyutlu bir Bouleuterion yapılmıştır²⁶ (Res. 12). Hemen güneyinde, yolun karşı (doğu) tarafında kalan, Agora Binası, Yeni Bouleuterion ile çağdaştır. Agora Binası'nın birinci katındaki dükkânların açıldığı ve Roma Dönemi'nde inşa edilmiş Macellum'u²⁷ (Res. 2, No. 17; Res. 13) barındıran Aşağı Agora'nın "Ticari Agora" işlevi gördüğü anlaşılmaktadır. Arkaik Dönem'de de kullanıldığı tespit edilmiş bu teras, Hellenistik Dönem'de oldukça yoğun bir inşa faaliyetine sahne olmuştur. Bouleuterion ile ilişkili Yukarı Agora ise işlev olarak Devlet Agorası olarak nitelendirilmelidir. Aşağı ve Yukarı Agoralar ile çevrelerindeki erken yapıların -Aigai'n genelinde olduğu gibi- yeni inşa faaliyetleri sırasında tahrip edildiği anlaşılmaktadır.

Resim 12: Bouleuterion

²⁶ Gürbüzer 2015, 199-205.

²⁷ Doğer-Sezgin 2019, 151.

Resim 13: Aşağı Agora'daki Macellum

Kentin güney ve batı yamaca doğru ciddi oranda genişlediği Hellenistik Dönem’de teraslama ile elde edilen çok sayıda düzlükte yoğun imar faaliyetlerinde bulunulmuştur²⁸. Bahsedilen teraslara ait duvarların en belirgin ve güzel örneği 68 metre uzunluğundaki Gymnasion teras duvarıdır (Res. 14). 1200 m² büyüklüğündeki palaestrası²⁹ ve gerisinde barındırdığı enkazı ile Hellenistik Dönem’e ait Gymnasion, kentin önemli kamu yapılarından³⁰. Roma Dönemi’nde bu yapının güneydoğusuna hamam eklenmiştir. Bu sayede yapı Roma Dönemi’nde klasikleşen tip olan Gymnasium-Hamam kompleksine dönüşmüştür (Res. 2, No. 18-19).

Gymnasion’un kuzeybatısında, aynı teras üzerinde Tiyatro yer almaktadır (Res. 2, No. 21). Oldukça eğimli bir yamaçta bulunan Tiyatro’nun konumu ve planı, yapının Yunan tipinde bir tiyatro olduğunu göstermektedir. Fakat kentteki diğer birçok yapıda da olduğu gibi, Tiyatro Roma Dönemi’nde yenilenmiştir. Sahne binası enkazının büyük bir kısmı yerindedir (Res. 15). Vomitorium olarak adlandırılan giriş kısmı, Roma Dönemi’nde eklenmiştir³¹ (Res. 2, No. 20; Res. 16). Vomitorium’da yapılan kazı çalışmalarında yapının mimarisi açığa çıkarılmış ve Tiyatro’nun içene açılan iki kapısı tespit edilmiştir. Vomitorium’un tonozoları üzerine inşa edilen yeni oturma sıraları ile caveaya bir kerhis daha eklenerek cavea güneye doğru büyütülmüş

²⁸ Sezgin-Eroğlu 2020, 249-250.

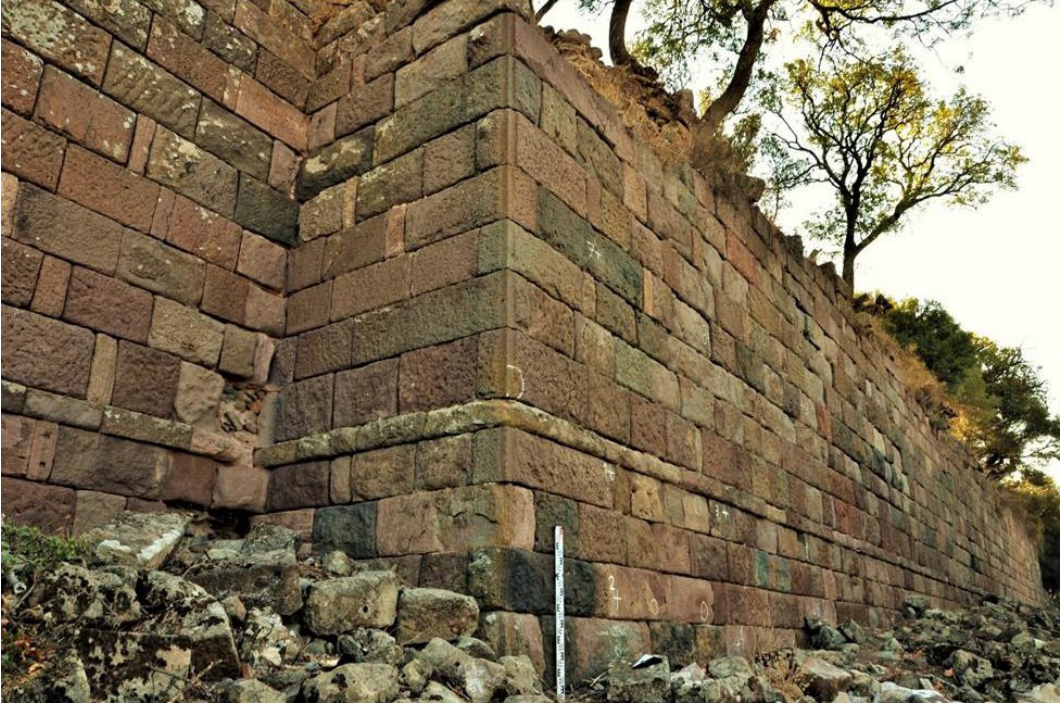
²⁹ Sezgin-Eroğlu 2020, 257.

³⁰ Doğer-Sezgin 2019, 139; Sezgin-Eroğlu 2020, 250.

³¹ Sezgin 2022, 57-58.

ve tiyatronun kapasitesi arttırılmıştır. Bu yeni kerkinin Roma Dönemi'nde protokol alanı olduğu düşünülebilir³².

Güney ve batı yamaçtaki yapılara giden antik yollarda sistematik kazı çalışmaları henüz gerçekleştirilmemiş olsa da yollar günümüzde kısmen yüzeyde görülmektedir. Ayrıca kentin kurulu olduğu arazinin yapısı sebebiyle hâlihazırdaki turistik patikanın geçtiği hat ile antik yolun örtüşmesi gereklidir. Güney ve batı yamaçlardaki alanlara ulaşarak kazı yapmak arazi yapısı ve bitki örtüsü sebebiyle lojistik açıdan zordur. Bu alanlardaki antik yolların açığa çıkarılması sayesinde güney ve batı bölümdeki kazı çalışmalarının gerçekleştirilmesi ve yeni ziyaretçi rotasının düzenlenmesi mümkün olacaktır. Ayrıca kent genelindeki yolların açığa çıkarılması sayesinde, hem yolların ulaştığı mimari yapıların ve kent planlamasının daha iyi anlaşılması hem de günümüz insanların kenti daha rahat gezmesi ve daha doğru algılaması sağlanabilmektedir. Kazı çalışmalarındaki bu yaklaşıma uygun olarak, 2020 yılı kazı çalışmalarının önemli bir bölümü Agora Caddesi'nden ayrılarak Athena Kutsal Alanı'na giden Athena Caddesi'nde sürdürülmüştür. Ada 1 Mahallesi'nden batıya doğru giden bu yol, akropolisin tepesine tırmanarak Athena Kutsal Alanı'nın bulunduğu batı terasa ulaşmaktadır. Yolun ortalama genişliği 2,40 metredir. 2020 yılı çalışmaları sonucunda yolun 55 metre uzunluğundaki bölümü açığa çıkarılmıştır (Res. 17).

Resim 14: Gymnasion teras duvarı

32 Sezgin vd. 2019, 472-473.

Resim 15: Tiyatro sahne binası enkazı

Resim 16: Vomitorium

Hellenistik Dönem ve Roma Dönemi'nde yürütülen imar faaliyetlerinde kentteki yolların büyük bir bölümü yenilenirken aynı zamanda kentin sarnıçları da yenilenmiş ve ihtiyaç duyulan alanlarda yeni sarnıçlar oluşturulmuştur. Altyapıya yönelik bu geliştirmeler sırasında yolların altına sarnıçlara bağlanan su kanalları yapılmıştır. Kent yoğun bir kanal ve pişmiş toprak künk sistemi ile donatılmıştır. Aigai gibi yükseğe kurulu bir kente bir su kaynağından doğal akış ile -sukemerleri veya boru sistemleri kullanarak- su taşımak mümkün değildir. Bu sebeple Aigai'nin su ihtiyacı temel olarak yağmurdan sağlanmıştır. Kiremit kaplı çatılar ile taş döşeli avlu ve yollar, yağmur suyunu toplamıştır. Kentteki neredeyse tüm sokakların altında yağmur suyunu sarnıçlara ulaştıran kanallar ve künkler vardır. Sarnıçlar, kanallar ve künkler; toplanan yağmur suyunu depolayarak uzun süre kullanmak için yapılmış dikkatli bir planlamanın ve önemli bir çabanın sonucudur. Aigai'nin kurulu olduğu tepenin eğimli olması sebebiyle sarnıçlar birbirlerinden farklı yüksekliklerde dir. Yüksekteki sarnıçlar dolduğunda fazla suyu aşağıdaki sarnıçlara aktaran tahliye kanalları kullanılarak bu durum değerlendirilmiştir. Böylece gökten düşen her yağmur damlasının en iyi şekilde toplanması sağlanmıştır. Kentte yürütülen çalışmalarda Roma Dönemi'ne ait iki hamam tespit edilmiştir (Kuzey Hamam ve Gymnasion Hamamı). Her iki hamam da devasa sarnıçlarda toplanan su ile çalıştırılmıştır³³. Ayrıca büyük kamusal sarnıçlar dışında kentteki çoğu yapıda daha küçük sarnıçlar vardır. 2020 yılında Athena Caddesi'nde gerçekleştirilen çalışmalarda da döşeme taşları altında, kentin genelinde de gördüğümüz gibi, kanal ve pişmiş toprak su künkleri açığa çıkartılmıştır.

Antik yolun kuzey ve güneyi boyunca uzanan mekânların yola bakan cepheleri de kazı çalışmaları sonucunda ortaya çıkmıştır. Ada 1'den batıya doğru ilerleyen yolun kuzeyinde yer alan yapı adası Ada 2, güneyinde yer alan yapı adası ise Ada 3 olarak isimlendirilmiştir (Res. 17). Kazı çalışmaları sırasında Ada 2'deki bir mekânın yola bakan cephesi ve kapısı tespit edilmiştir. Kapı, Ada 1'deki yola bakan her mekânda olduğu gibi, taşlarla örülerek kapatılmıştır (Res. 18). Bu durum MS 260 civarında Got Akınları sırasında kentin terk ediliş süreci ile ilişkilidir. Kapısı iptal edilmiş bu mekânın hemen doğusunda, kuzeye ayrılan bir sokak belirlenmiştir. Fakat bu sokak, daha geç bir dönemde kapatılıp yeni bir mekâna dönüştürülmüştür (Res. 19). Athena Caddesi'nin kuzeyinde yer alan bu sokağın kazılarında önümüzdeki yıllarda başlanması planlanmaktadır.

Athena Caddesi'nin güneyinde yer alan Ada 3'te, yola bakan cephede, çevresindeki mekânlardan daha önemli olduğu anlaşılan bir mekâna ait geniş bir kapı açıklığı tespit edilmiştir (Res. 20). Yaklaşık 2 metre genişliğinde ve çift kanatlı kapının hemen önünde, yoldaki enkaz içinde, 30,5 cm yükseklik ve 15x15 cm en ile boya sahip andezitten portatif bir Zeus sunağı ele geçmiştir. Roma Dönemi'ne ait sunağın bir yüzünde yıldırım demeti tutan bir kartal kabartması yer almaktadır (Res. 21).

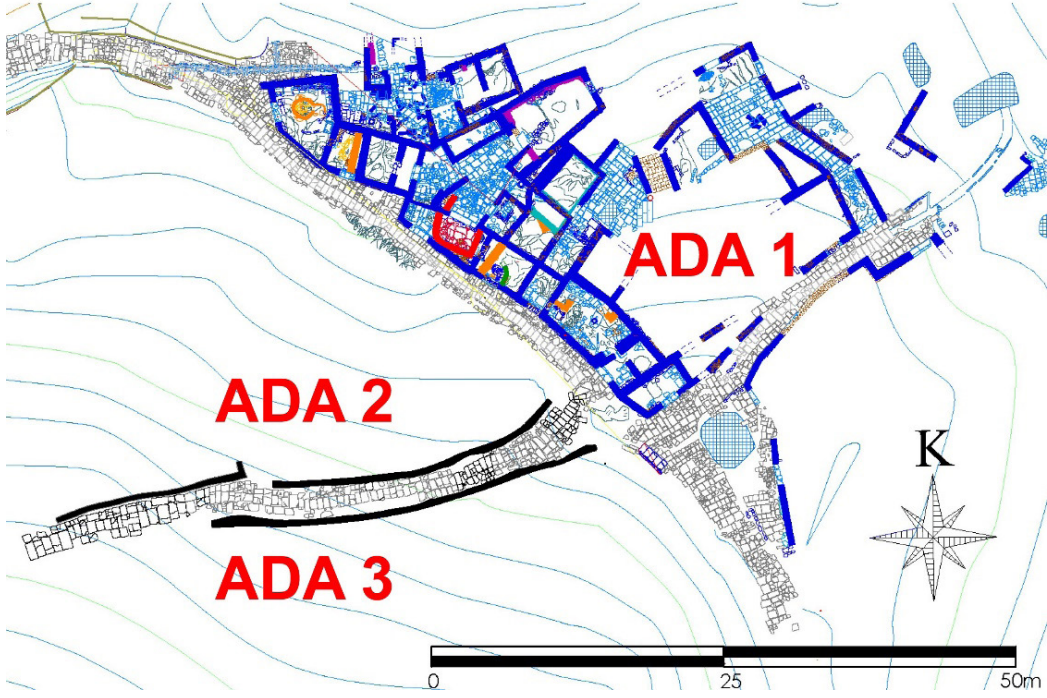
Yolun Ada 1 tarafındaki (doğudaki) başlangıcından 34,43 metre uzaklıkta, yolu kapatan kuzey-güney akslı bir duvar ile karşılaşmıştır (Res. 22). Duvar, yol döşemesinin üzerinde 40 cm yüksekliğinde biriken toprak üzerine yerleştirilmiştir. Tek yüzlüdür ve arkası bilinçli bir şekilde toprak ve dereden getirilmiş kumlu çakıl ile doldurulmuştur. Bu dolgu toprağından ele geçen

³³ Doğer-Sezgin 2019, 160-161.

en geç tarihli buluntular MS 5-6. yüzyıllara tarihlenen Phokaia Kırmızı Astarlı seramikleridir (Res. 23). Yoğun miktarda ele geçmiş bu buluntular, yolun bilinçli bir şekilde MS 6. yüzyılda kapatıldığını göstermektedir. MS 260 yılları civarında kentte yaşayanların büyük bir kısmının kenti terk ettiği ve kentte MS 12-13. yüzyıllarda yeniden yerleşim olduğu bilinmektedir. Ancak arada kalan uzun zaman diliminde Aigai'da bir yerleşim olduğu yönündeki güçlü bulgular 2020 yılına kadar tespit edilememiştir. Athena Caddesi'nde 2020 yılında belirlenen durum ise MS 5-6. yüzyıllarda, özellikle kent akropolisinde küçük bir nüfusun yaşadığını ispatlar niteliktedir.

Sonuç

Aigai'da sürdürülen arkeolojik çalışmalar kapsamında kentin içi ve çevresindeki antik yol ağının anlaşılmasına özel bir önem verilmektedir. Kente ulaşan yollar, kentin çevresiyle olan ilişkilerini anlayabilmek için önemli ipuçları sağlamaktadır. Kent içindeki yol ağı ise kent planlaması ve kentin geçirdiği değişimler hakkında veri sunmaktadır. Ayrıca Aigai'da, arkeolojik kazı yürütebilmek için antik yolların açığa çıkarılması bir ön koşuldur. Antik kent dik yamaçlı kayalık bir tepede kurulu olduğu ve yoğun bir taş enkaz hâlinde bulunduğu için kazı yapılacak alanlara ulaşımı sağlamanın en makul yolu, antik yolları açığa çıkarmaktır. Aynı zamanda taş döşeli antik yolların açığa çıkarılması sayesinde engebeli arazideki kentin ziyaretçiler tarafından çok daha rahat gezilebileceği bir turistik rota oluşturulması mümkün olmaktadır. Kentin kendi yollarından oluşan bu rota aynı zamanda günümüz insanların antik kenti çok daha iyi algılayabilmesini sağlamaktadır. Antik yolların kullanılması sayesinde arkeolojik alana mümkün olan en az seviyede müdahalede bulunarak ve hem düşük maddi kaynak ile az iş gücü harcayarak hem de Aigai'nın doğasına ve mimarisine yabancı olan malzemeler kullanmadan turistik bir düzenleme yapmak mümkün olmaktadır. 2020 yılı çalışmaları için Türk Tarih Kurumu tarafından Aigai Kazısı'na sağlanan destekler de temel olarak bu yönde kullanılmıştır. Özellikle kentin daha önce bilmediğimiz bir dönemine ait veriler sunması açısından çalışmaların önemli sonuçlara ulaştığı söylenebilir. Kentin yol ağına yönelik ileride yürütülmesi planlanan yeni çalışmalarla Aigai hakkında daha çok bilgiye ulaşılması ve bu bilginin topluma daha başarılı şekilde aktarılması hedeflenmektedir.

Resim 17: 2020'de kazısı gerçekleştirilen Athena Caddesi. Caddenin kuzey ve güneyinde Ada 2 ve Ada 3 mahalleleri bulunmakta

Resim 18: Got Akımı sebebiyle örülerek iptal edilmiş kapı

Resim 19: Kapatılarak mekâna dönüştürülmüş sokağın girişi

Resim 20: Athena Caddesi'ne açılan mekâna ait geniş kapı

Resim 21: Portatif Zeus sunağı

Resim 22: Athena Caddesi'ni kapatan MS 6. yüzyıl duvarı

Resim 23: MS 5-6. yüzyıllara ait Phokaia Kırmızı Astarlı seramik buluntuları

KAYNAKLAR**Bérard 1959**

Bérard, J., “La migration éolienne”, *Revue Archéologique*, vol. 1, 1959, 1-28.

Bohn- Schuchhardt 1889

Bohn, R.-Schuchhardt, C., *Altetümer von Aegae*, Druck und Verlag von Georg Reimer, Berlin 1889.

Clerc 1886

Clerc, M. A., “Les ruines d’Aegae en Éolie”, *Bulletin de Correspondance Hellénique*, 10, 1886, 275-296.

Doğer 1998

Doğer, E., İlk İskanlardan Yunan İşgaline Kadar Menemen Ya Da *Tarhanıyat Tarihi*, Sergi Yaymevi, İzmir 1998.

Doğer vd. 2008

Doğer, E.-Doğer, L.-Tül, Ş.-Sezgin, Y.- Önder, M.-Akat, S.-Kan, M. H.-Yener, B.-Dereboylu, E.-Türkan, Ü.-Atay, E.-Şahan, M.-Genç, F.-Serttürk, O. K.-Çakır, İ. S., “Aigai 2004-2006 Yılı Kazıları”, 29. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C I, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2008, 207-232.

Doğer-Sezgin-Gürbüz 2010

Doğer, E.-Sezgin, Y.-Gürbüz, M., “Aigai 2007-2008”, 31. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2010, 343-356.

Doğer-Sezgin 2019

Doğer, E.-Sezgin, Y., “Aigai Antik Kenti”, *Aliğa ve Çevresindeki Antik Kentler*, ed. M. Çekilmez, Aliğa Kent Kitaplığı: 9, İzmir 2019, 133-166.

Doğer vd. 2019

Doğer, E.-Sezgin, Y.-Eroğlu, M.-Eroğlu, C.-Başdemir, B., “Aigai 2012-2015 Yılları Kazı Çalışmaları”, 40. *Kazı Sonuçları Toplantısı*, C II, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2019, 23-44.

Doğer 2021

Doğer, E., “Kazı Buluntuları Katkısıyla Güncellenen Aigai Tarihi”, *Aigai (Aiolis) 2004-2006 Çalışmaları*, ed. E. Doğer, Ege Yayınları, İstanbul 2021, 25-74.

Doğer-Sezgin 2021

Doğer, E.-Sezgin, Y., “Antik Yollar ve Meydanlar”, *Aigai (Aiolis) 2004-2006 Çalışmaları*, ed. E. Doğer, Ege Yayınları, İstanbul 2021, 104-109.

Edwards- Hammond- Sollberger 2006

Edwards, I. E. S.-Hammond, N. G. L.-Sollberger, E., *The Cambridge Ancient History. Volume II, Part 2: History of the Middle East and the Aegean Region c. 1380-1000 B.C.*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.

Eroğlu 2019

Eroğlu, G. C., *Aigai (Aiolis) Kuzey Kapısı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir 2019.

Gürbüzler 2015

Gürbüzler, M., *Aigai Bouleuterionu*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ege Üniversitesi, İzmir 2015.

Hansen 2006

Hansen, M. H., *Polis: An Introduction to the Ancient Greek City-State*, Oxford University Press, Oxford 2006.

Sezgin vd. 2019

Sezgin, Y.-Eroğlu, M.-Başdemir, B.-Çelebi, A.-Zih, F.-Kızıllıbuğa, B., "Aigai (Aiolis) 2018 Yılı Çalışmaları", *41. Kazı Sonuçları Toplantısı*, C IV, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara 2019, 465-486.

Sezgin-Eroğlu 2020

Sezgin, Y.-Eroğlu, M., "New Research on the Architecture and Urbanism of Aigai", *Asia Minor Studien*, 95, 2020, 245-266.

Sezgin-Eroğlu 2021

Sezgin, Y.-Eroğlu, M., "Kent Planlaması ve Savunma Sistemi", *Aigai (Aiolis) 2004-2006 Çalışmaları*, ed. E. Doğer, Ege Yayınları, İstanbul 2021, 97-104.

Sezgin 2022

Sezgin, Y., *Keçilerin Hükümünde Bir Kent Devleti: Aigai*, Homer Kitabevi, İstanbul 2022.

